

STREDOVEKÉ PECE NA URŠULÍNSKEJ ULICI V BRATISLAVE

BRANISLAV LESÁK

Skúmaná lokalita leží v severovýchodnej časti Štátnej mestskej pamiatkovej rezervácie Bratislava, v rámci historického bloku, ktorý je zo západu ohraničený Františkánskym námestím, zo severu Františkánskou ulicou, z východu Uršulínskou ulicou a z juhu Primaciálnym námestím. V posledných rokoch sa uvedený priestor stal miestom archeologického výskumu, ktorý sa zamerával na sledovanie priebehu predurbánneho vývoja v tejto časti Bratislavy v 12. až v 1. polovici 13. storočia. Súčasťou tematického projektu sa stal aj predstihový archeologický výskum v priestore bývalej františkánskej záhrady (od roku 1948 detské ihrisko) na Uršulínskej ulici, ktorý v rokoch 1995 a 1996 (autori výskumu Branislav Lesák a Margaréta Musilová) realizoval Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave (obr. 1).

Úrovne jednotlivých zaznamenaných nálezových situácií, sú rátané od nultého meračského bodu výskumu, ktorého hodnota 141, 298m.n.m. B.p.v., je zhodná s hodnotou nivelačného bodu na fasáde františkánskeho kláštora.

Opis objektov**Objekt 2/95**

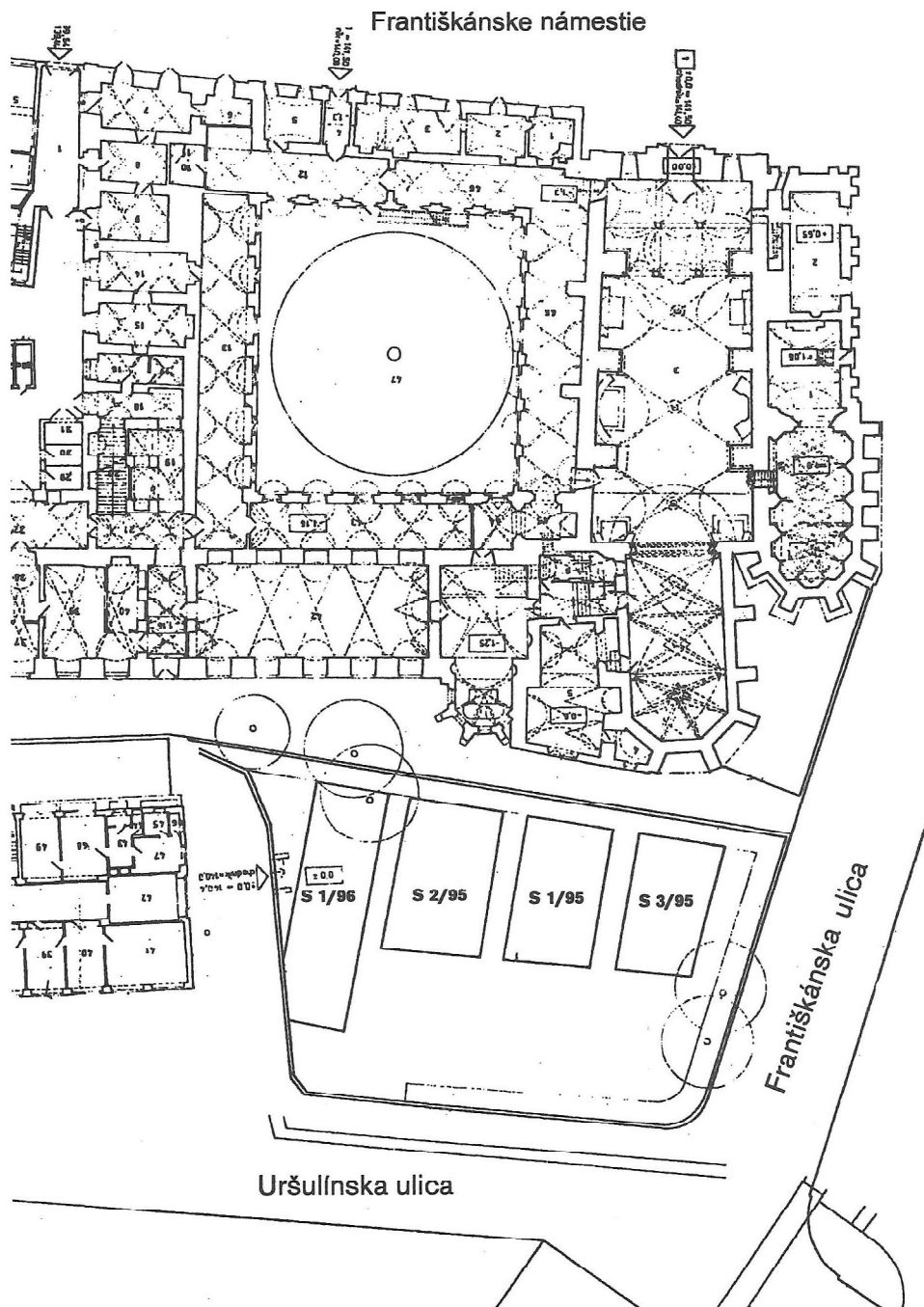
v sonde 1/1995 (obr. 2, 3), výrobný objekt-pec, zistená na úrovni –280 cm až –300 cm od bodu 0 výskumu. Zapustená do sterilného, okrového, piesčitého podlažia tak, aby vyústenie pece smerovalo k východu. Pravidelný oválny tvar sa z východnej strany zužoval do lievika. Pre tento objekt bol charakteristický aj výrazný kamenný veniec zachytený z južnej strany. Obvodový plášť pece o hrúbke 5–6 cm, od sterilného podlažia dobre rozlíšila jeho výrazná tehlovočervená farba. Interiér pece zaplnil zával kupoly, pričom po jeho odstránení sa objavil veľmi dobre udržiavaný priestor, vymazaný jemnou hlinkou. Hĺbka dna interiéru od okolitého terénu dosahovala hodnotu v závislosti od miesta merania –33 / –38/ –48cm od povrchu začisteného terénu. Predpecný priestor sa s určitosťou rýsoval iba zo severnej strany. Vzhľadom na farebnú kompaktnosť usadených starších kultúrnych vrstiev sme ho rozpoznali až na nižšej úrovni –328 cm od bodu 0. Z južnej strany sa stal nepostrehnuteľným, vzhľadom na klesanie sterilného podlažia identickým smerom. Rozmery: výrobný priestor 200 x 130 cm. Nálezy: fragmenty keramiky, zvieracie kosti.

Objekt 3/95

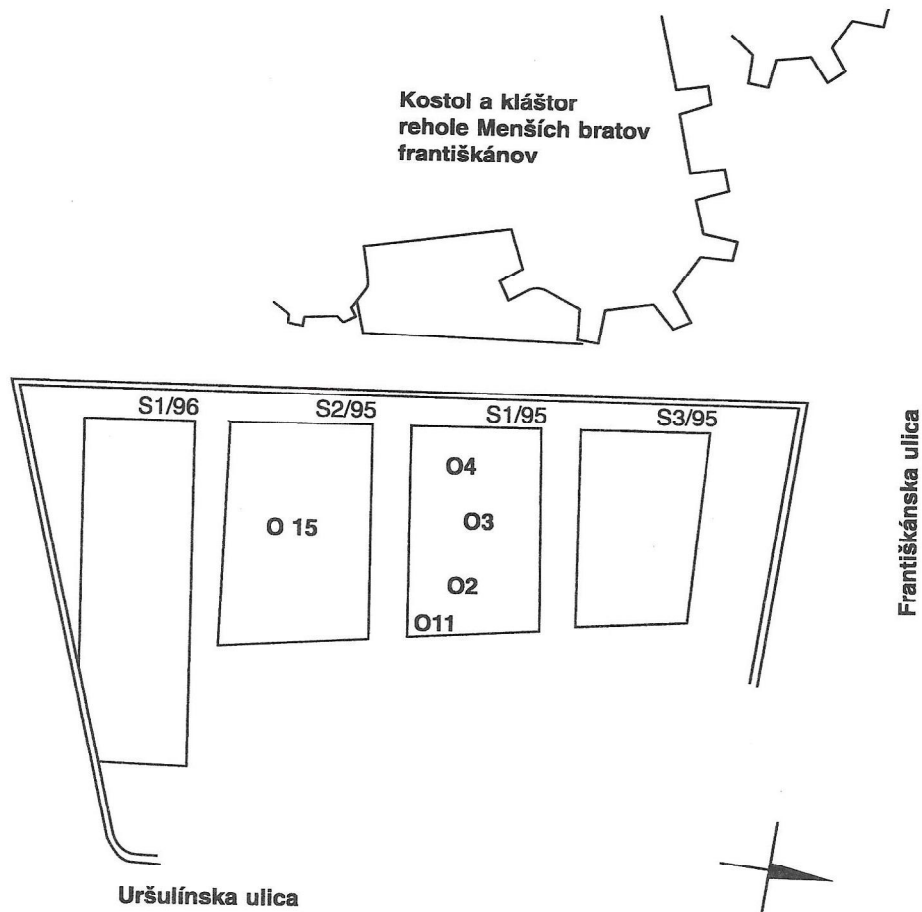
v sonde 1/1995 (obr. 2, 3) výrobný objekt-pec. V pozdĺžnej osi orientovaná v smere severozápad-juhovýchod. Zachytili sme jej vlastný výrobný priestor, ako aj predpecnú jamu. Rýsovala sa od úrovne –303 cm od bodu 0, zapustená do sterilného, okrového, piesčitého podlažia. Obvodový plášť hrubý 5–7cm, mal tehlovočervenú farbu. Po odstránení jej závalu sa objavili výrazne do tvrda prepálené steny a dno, tehlovočervenej farby, na úrovni –323 cm od bodu 0. Výplň interiéru pece tvorila homogénna, hlinítopiesčitá vrstva, čiernej farby. Podkovovitý tvar vlastného výrobného priestoru sa zužoval do lievika. Jeho ústie prehradili lomovým kameňom. Výplň predpecnej jamy bola homogénna, hlinítopiesčitá, čiernej farby, s prímiesou zuhoľnatého dreva, mazanice a zvieracích kostí. Dno predpecnej jamy sme zachytili na úrovni –389 cm od bodu 0, resp. –338 cm a –356 cm od bodu 0, v úzkom páse smerujúcom k južnému profilu sondy 1/95. Pri prehlbovaní predpecnej jamy sa zistil hrob 3/95, z 2. polovice 9. až začiatku 10. storočia, vytvárajúci tak chronologickú superpozíciu dvoch výrazných sídelných útvarov. Rozmery: výrobný priestor 120 x 140 cm. Nálezy: fragmenty keramiky, zvieracie kosti.

Objekt 4/95

v sonde 1/1995 (obr. 2, 3), výrobný objekt-pec, rozpoznaná na úrovni od –296 cm od bodu 0, s charakteristickým tehlovočerveným sfarbením obvodového vonkajšieho plášťa, hrubým 5 až 8 cm, zapusteným do sterilného, okrového, piesčitého podlažia. Pozdĺžna os pece prebiehala v smere severozápad-juhovýchod. Smerom k juhovýchodu v rozpätí úrovni –331 cm až –341 cm od bodu 0 sme zachytili predpecnú jamu, s dobre kontrastujúcimi obrysami najmä z východnej strany. Predpecná jama bola zapustená do staršej neskorolátenskej kultúrnej vrstvy. Preto sa aj posúdenie jej ohrani-

Obr. 1 ŠMPR Bratislava, Uršulínska ulica. Skúmaná plocha

Obr. 2 Bratislava, Uršulínska ulica. Poloha chlebových pecí na skúmanej ploche

čenia stalo zvlášť zo západnej strany problematickým, vzhľadom na narastajúce nálezy neskorolátenského charakteru. Potvrdil sa podkovovitý tvar vlastného výrobného priestoru, sekundárne vyplnený lomovými kameňmi. Rozmery: výrobný priestor 150 x 150 cm. Nálezy: fragmenty keramiky, zvieracie kosti, železné polotovary.

Objekt 11/95

v sonde 1/1995 (obr. 2, 3), výrobný objekt-pec, zapustená do južného svahu klesajúceho terénu. Rysovala sa na úrovni -355 cm od bodu 0, ako kruh, so silne prepálenými stenami, ktorých hrúbka sa pohybovala okolo 4,5 cm. V rámci dlhšej osi mala orientáciu v smere severovýchod-juhozápad, pričom predpokladaná predpečná jama sa nachádzala nedostupná, pod východným profilom sondy 1/1995. Výplň interiérovej časti objektu tvorila hlinitopiesčítá zmes s prímiesou ostriva, ale i okruhliakov a lomových kameňov, do priemeru 5–6cm, čiernej farby s organickými prímiesami uhlíkov a popola. Oblúkovite prehnuté steny interiéru, s nábehom do kupole, sa dobre zachovali. Dno zostalo hladké, prepálené do tehlovočervenej farby. Rozmery: výrobný priestor 150 x 160 cm. Nálezy: fragmenty keramiky, zvieracie kosti.

Objekt 15/95

v sonde 2/1995 (obr. 2), výrobný objekt-pec, zistená na úrovni -360 až -368 cm od bodu 0, vo veľmi zlomkovitom stave, s kruhovým pôdorysom, zapustený do terénu. Pod ostrichom tchlovočervenej farby, sa nachádzala izolačná vrstva tvorená z okruhliakov a lomového kameňa. Rozmery: ? Nálezy: fragmenty keramiky.

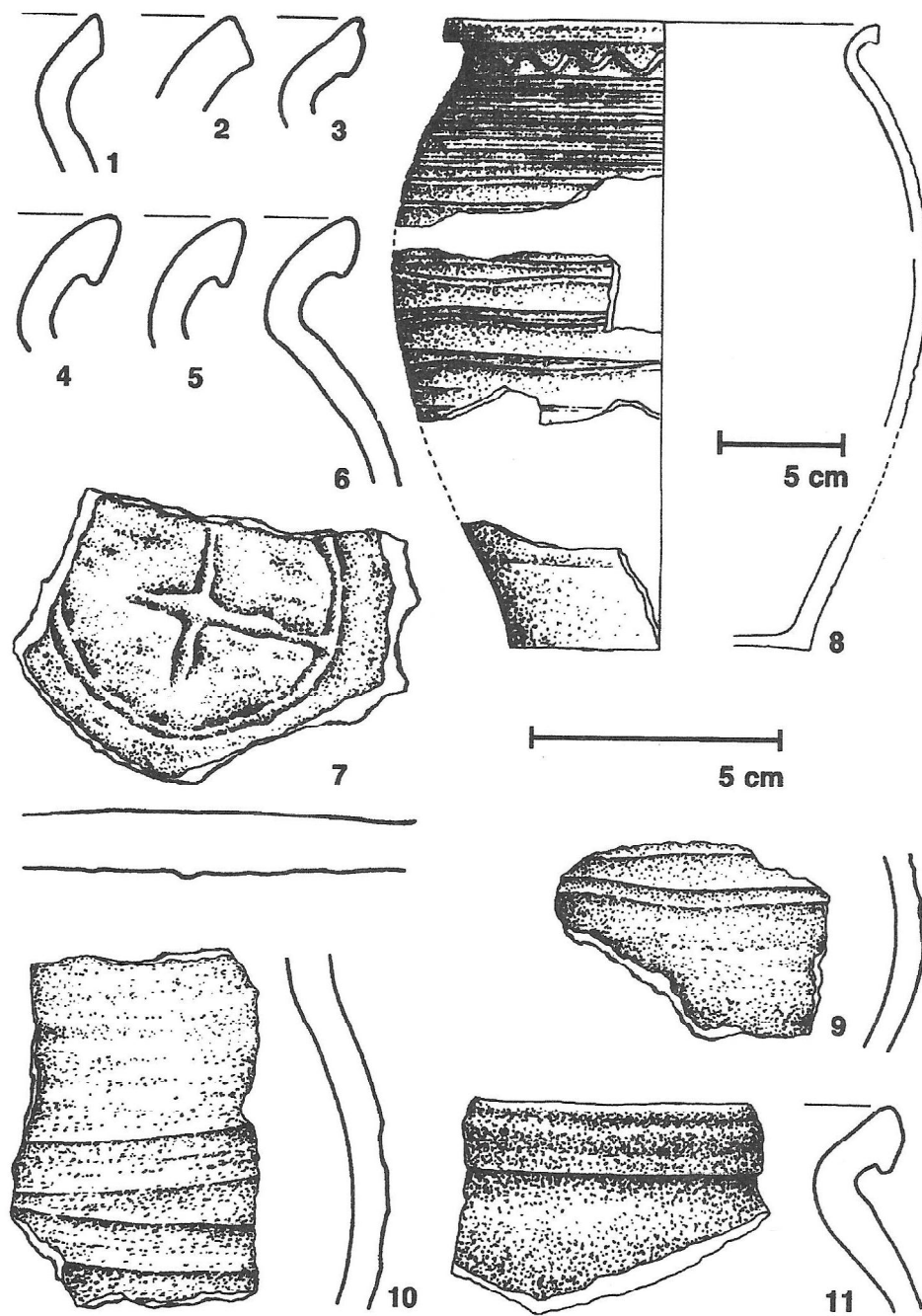
Interpretácia nálezov

Všetky zistené nálezy v rámci archeologického výskumu výrobného priestoru a predpecných jám uvedených objektov, môžeme zaradiť do skupiny úžitkovej keramiky. Spolu sme zaevidovali 248 ks nálezových jednotiek, z toho 209 ks t.j. 84,27% fragmentov z hrncovitých nádob a 39 kusov t.j. 15,66% fragmentov z hrubostenných zásobníc, Tvorili nie príliš rôznorodú typologickú skladbu nálezov.

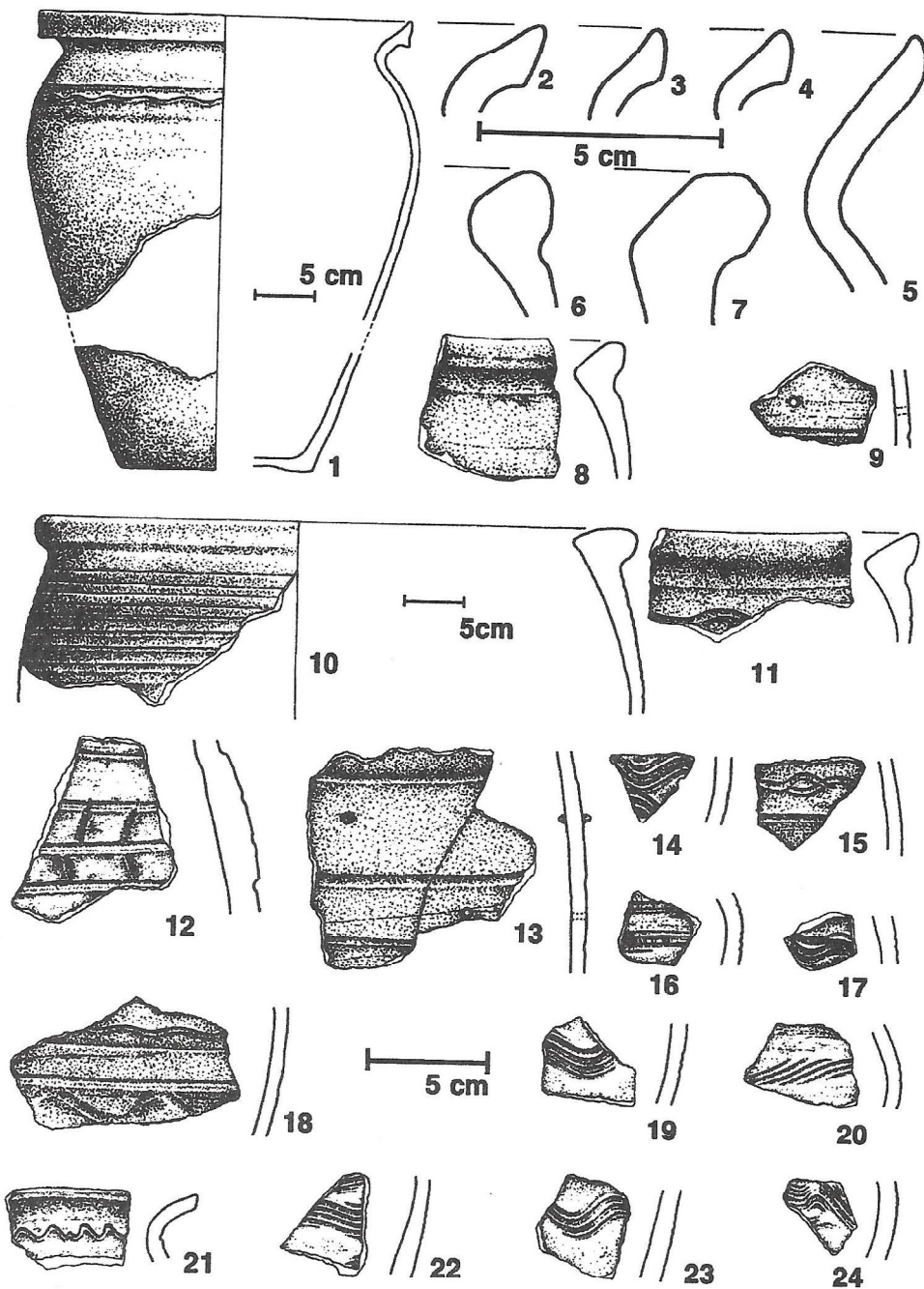
Zo získaných fragmentov hrncovitých nádob (okraje 26 ks t.j. 12,44%, z tela 170 ks t.j. 81,34%, dná 13 ks t.j. 6,22%) sa dalo usúdiť, že mali baňatý tvar s maximálnou výdúťou v hornej polovici výšky, resp. v prvej tretine výšky. Okraje vykazovali dosť rôznorodé tvary, od jednoduchých okrajov, šikmo vyťahnutých so zrezanou hranou (tab. I: 1, 2, II: 5), po okraje vyhnuté, zosilnené (tab. I: 3, 4, 5) a okraje zvnútra prečľabcné, nízke, hore vyťahnuté, zvonka s rímsovou profiláciou alebo s jej náznakom (tab. I: 6, II: 1, 2, 3, 4). Prímer ústia nádob bol merateľný iba v niekoľkých prípadoch, čomu primerane zodpovedala vysoká fragmentárnosť skúmaného materiálu. Pohyboval sa od 12 do 20 cm a vyskytol sa aj prípad, kedy prímer nádoby dosahoval hodnotu viac ako 20 cm. Na keramických nálezoch zo všetkých objektov sa nachádzala aj výzdoba. Rozložená bola na podhrdlí, na pleciach, maximálnej výduti, alebo skoro po celom tele, keď končila tesne nad úrovňou dna. V dvoch prípadoch sme zistili výzdobu vo forme jednoduchej, rytej, nízkej vlnovky umiestnenej obyčajne na podhrdlí, prípadne na pleciach nádoby (tab. I: 9). Rovnako sa v dvoch prípadoch objavilo žliabkové rebrovanie. Doložená je aj kombinácia jednoduchej, rytej, nízkej vlnovky s vodorovnou, obvodovou líniou a žliabkovým rebrovaním (tab. II: 1). Osobitnú formu tvorí jednoduchá, nízka vlnovka na podhrdlí v kombinácii s vodorovnými obvodovými líniami, ktoré prechádzajú celým telom a končia v dolnej tretine nádoby (tab. I: 8).

Dná, ak sa to dalo zistiť, boli ostro zrezané a rovné. V dvoch prípadoch sme zaznamenali na dne plastickú značku v podobe kríža v kruhu, či kríža s rozvetvenými koncami (tab. I: 7). Na výrobu hrncov sa použil kvalitný hlinitopiesčitý materiál, s príslušnou prímесou sľudy a kamienkov. Ako prímес sa objavil aj grafit. Vyrobili ich na pomaly rotujúcom hrnčiarskom kruhu, obtáčaním, čo bolo zreteľné najmä v rukopise jednotlivých tvarov. Sfarbenie povrchu v škále od tehlovočervenej, hnedej, hnedosivej až čiernej farby zodpovedalo kvalite a spôsobu vypálenia v redukčnej, alebo oxidačnej atmosfére, pričom časté striedanie farebného spektra aj v rámci jedného tvaru naznačovalo nevyváženú atmosféru v peci. To nakoniec potvrdila aj skutočnosť, že farba črepu z vonkajšej strany na lome a z vnútornej strany bola rôzna.

Druhou najpočetnejšou skupinou nálezov sa stali hrubostenné zásobnice, zastúpené fragmentami z okrajov 10,25%, tiel 84,63% a z dien 5,12%. Okraje vykazovali viaceré rovnaké tvary. Zastúpenie mal nízky okraj, zosilnený, vodorovne hranený a kolmo zrezaný (tab. II: 10), ako aj zosilnený okraj hranený, od tela oddelený výrazným žliabkom (tab. II: 6, 7, 8). Iba v jednom prípade sa okraj blížil ku kyjovitej profilácii, no zároveň sme konštatovali, že je aj hranený, šikmo zrezaný a od tela oddelený výrazným žliabkom (tab. II: 11). Pri fragmentoch z tiel sa ich základným znakom stala hrúbka stien 12–20 mm. Zásobnice boli vyrobené z hlinitopiesčitého materiálu, s výraznou prímесou kamienkov, sľudy a grafitu. Všetky mali obojstranne, v niektorých prípadoch iba z jednej strany tenkú povrchovú vrstvičku hnedočervenej, alebo hnedej farby. Z výzdobných motívov sa na fragmentoch z tela vyskytoval motív jednoduchej obvodovej línie a spletenej vlnovky (tab. II: 15, 18), viacnásobných obvodových línií a žliabkového rebrovania (tab. II: 10), resp. náznak plastických líšt na ktorých je aplikovaná výzdoba formou kolmých rýh (tab. II: 12). Na dvoch fragmentoch boli v stene prevrätané otvory. V jednom z nich sa našiel aj fragment železnej skoby (tab. II: 9, 13).

Tab.I. Bratislava, Ursulínska ulica.
 Nálezy keramiky. 2, 7, 9, 10 – objekt 2/95, 11 – objekt 3/95, 1, 5, 8 – objekt 11/95

Tab.II. Bratislava, Uršulínska ulica.
 Nálezy keramiky. 2, 8, 17, 18, 19, 20, 21, 24 – objekt 2/95, 11, 14, 16, 22, 23 – objekt 3/95,
 4, 5, 12 – objekt 4/95, 1, 3, 6, 7, 9, 10, 13, 15 – objekt 11/95

V rámci týchto nálezov s viacmenej jednotnou charakteristikou určujúcou zánikový horizont objektov pecí, archaicky pôsobili nálezy fragmentov keramiky (38 ks), ktorá po technologickej aj po morfolologickej stránke predstavovala vzorku typickej keramiky veľkomoravského, resp. povelkomoravského vývoja, vyrobenej z hlinitopiesčitého materiálu, s prímiesou sľudy a v menšej miere kamienu ako ostriva, sporadicky aj s prímiesou zrníka vápenca a grafitu (tab. II: 14, 16, 17, 19, 20–24). Materiál, spôsob spracovania ako aj spôsob vypálenia určili farebné spektrum tejto keramiky, prechádzajúce od čiernej farby k čiernosivej až tehlovočervenej. Tvarovú náplň zastupovali hrnce a hrncovité nádoby s jednoduchým, esovite profilovaným okrajom. Vo výzdobných motívoch sa objavila najmä vysoká, pravidelná, vlnovka, ale aj nízka viacnásobná vlnovka, v niekoľkých radoch pod sebou, ako aj v kombinácii s rytou výzdobou. Výzdoba sa sústredila podľa doložených fragmentov do horných dvoch tretín tela nádob s povrchovou úpravou starostlivo prepracovanou. Osobitý rukopis povrchu všetkých fragmentov z vnútornej strany treba dať do súvislosti s výrobným postupom a použitím pomaly rotujúceho kruhu, s technikou obtáčania. Ide o vzorku dokumentujúcu prítomnosť silného horizontu druhej polovice 9. až 11. storočia, ktorý sa odvíja priamo od prítomnosti veľkomoravského pohrebiska na lokalite (Lesák – Musilová, v tlači), ako aj od nálezov napríklad z plochy Hlavného námestia (Lesák 1997, 59–60, tab. II, III). Do zásypu pecí sa dostala najskôr po zániku ich funkcie a je vo vzťahu k nim v sekundárnej polohe.

Rozbor objektov, nálezov, datovanie a záver

Objekty pecí, konštrukčne podobné a skúmané archeologickými metódami v rámci historického jadra Bratislavy nie sú ničím neobvyklým. Pochádzajú z niekoľkých archeologických výskumov a polôh: Židovská ulica (Polla 1979, 110), Ventúrska ulica č. 9 (Baxa 1977, 50; 1980, 40), Prepoštská ulica č. 6 (Archeologická topografia 1991, 125), Staromestská ulica (Baxa – Musilová 1987, 17), Hlavné námestie (Musilová 1989, 154–155). Skutočnosť prečo sa im nevenovala v rámci odborných štúdií náležitejšia pozornosť bola ich fragmentárnosť, spojená v niekoľkých prípadoch aj s malým množstvom datovateľného nálezového materiálu. Predstihovým archeologickým výskumom v ŠMPR Bratislava na Uršulinskej ulici v priestore františkánskej záhrady, sme zachytili štyri kompletne pece, s dobre zachovaným výrobným priestorom, aj s predpecnými jamami a fragment pece (objekt 15/95). Jednalo sa o jednopriestorové pece, stojace mimo obydli, zapustené do sterilného terénu strednej bratislavskej dunajskej terasy IIa (objekt 2/95, 3/95, 4/95, 15/95), resp. do svahu tej istej terasy zvažujúcej sa južným smerom k Dunaju (objekt 11/95). Mali misovité dno, vymazané jemnou hlinou, používaním pece prepalené do červena. Vlastný výrobný priestor zaznamenal podkovovitý (objekt 3/95, 4/95), oválny (objekt 2/95) a kruhový tvar (objekt 11/95), pričom steny kupoly o hrúbke asi 5 až 7 cm sa zachovali iba po úroveň povrchu skúmaného priestoru. V jednom prípade výrobný priestor pece (objekt 2/95) spevnili kamenným vencom z južnej strany, pravdepodobne udržiaval statiku objektu vzhľadom k výraznejšie klesajúcejmu terénu. Lepšie tepelno-izolačné vlastnosti docielili pod estrichom vytvorenou vrstvou z okruhliakov a menších kusov lomového kameňa (objekt 15/95).

Konštrukcia pecí bola v podstate podobná peciam v príbytkoch, ktoré nachádzame takmer v každej stredovekej dedine z 10. až 13. storočia (Habovštiak 1985, 102). Čo sa týka funkcie týchto pecí, domnievame sa, že slúžili ako chlebové pece, aj keď na tento problém neexistuje jednotný názor. Pokiaľ A. Habovštiak predpokladá, že sa používali na pečenie chleba (1985, 102), M. Ruttkay nevyplýva ich polyfunkčnosť, vychádzajúc z práce I. Mériho, ktorý uvažuje o pečeni chleba, sušení plodín, resp. o udení mäsa (Ruttkay 1990, 345).

Pre datovanie pecí je jediným prostriedkom získaný keramický nálezový materiál, určujúci zánikový horizont objektov. Keďže sa nám ani v jednom prípade nepodarilo zrekonštruovať aspoň profil celej nádoby, predložený rozbor vychádza len z jednotlivých črepov, prípadne z väčších zrekonštruovaných fragmentov, teoreticky spojitelných do profilu. Zastúpená je len úžitková keramika, ktorá reprezentuje väčšie, alebo menšie fragmenty z hrncovitých tvarov a hrubostenných zásobníč.

Jedna časť získaného črepového materiálu jednoznačne vychádza z typologického hľadiska zo starších veľkomoravských, resp. povelkomoravských tvarov, s charakteristickým zložením hliny,

jednoduchou profiláciou šikmo vyhnutého okraja, rytou výzdobou a hnedo-červeným, alebo tehlovočerveným odtieňom povrchu, ktorý je výsledkom vypálenia keramiky v oxidačnej atmosfére. Druhá časť nálezového materiálu stráca domáce slovanské tradície a môžeme ju považovať za produkciu keramiky, ktorú vyrobili pod vplyvom cudzích hostí (Hoššo 1997, 288). Tieto cudzie vplyvy sa prejavili pri profilácii hrncov, v používaní grafitu ako prímiesy do hlíny a možno aj vo výzdobe.

V rovnakej miere sú zastúpené okraje vyhnuté, zosilnené a okraje zvnútra prežľabené, nízke, hore vytiahnuté s rímsovitou profiláciou alebo s jej náznakom. Dualita týchto tvarov je pre obdobie druhej polovice 12. až začiatku 13. storočia charakteristická. Dohora vytiahnutý okraj nadobúda prevahu až koncom 12. storočia, a v prvej polovici 13. storočia sa mení na dokonalý rímsovite profilovaný okraj. Práve hrnce s týmito okrajmi a tvarmi sa dávajú hlavne v rakúskom prostredí do súvislosti s juhonemeckou oblasťou a následne prísťahovaleckou vlnou, ktorá dosiahla aj priestor stredného Dunaja (Baxa – Musilová 1987, 9). Presvedčivo tomu zodpovedajú výsledky výskumu v rakúskom Gaiselbergu, podľa ktorých možno náš súbor stotožniť s horizontami I–II (Felgenhauer-Schmiedt 1977, 292, tab. 3:6; tab. 4: 10, 11, 12; tab. 5; tab. 6:1). Rovnako si myslíme, že profilácia niektorých okrajov hrncov je veľmi blízka profilácii ovalením okraja (tab. I: 5, 6, 8, II: 1, 2, 3, 4). Nejedná sa však o vyvinutú formu profilácie ovalením, ale o medzistupeň, pri ktorom horizontálnym stlačením vonkajšej hrany vzniká nevýrazná manžetovitá-rímsovita profilácia (Lesák – Musilová – Hoššo 1987, 52–56). Analýzu tvarovej náplne okrajov hrncov a tým aj ich datovanie, sme mohli oprieť o blízke analógie z bratislavských nálezov: Staromestská ulica, parcely č.3269-3272, budova Najvyššieho súdu SR (Baxa – Musilová 1987, 8, tab. 2:1, 2, 6, 9; tab. 4:1, 4, 5, 7), Rudnayovo námestie č. 4 (Musilová 1988, 270, tab. V:1–8), Hlavné námestie-plocha (Musilová 1989, 157, obr.10) Hlavné námestie č.7 (Lesák – Musilová – Hoššo 1994, tab. I: 2, 7; II: 1, 2, 6; III: 4; IV: 2, 6; V: 1, 3, 8; VII: 2, 5; VIII: 9, 11, 12; XI: 3; XIV: 4, 7). Na tomto základe sa dá povedať, že predstavujú jednotnú chronologickú líniu vzťahujúcu sa na horizont 2. polovice 12. storočia, po začiatok 13. storočia, pričom samozrejme prienik do začiatku 13. storočia a ďalej, nevyhnutne pri okrajoch nápadne pripomajúcich rímsovitú profiláciu. Skôr sa domnievame, že ich prítomnosť v horných vrstvách zánikového horizontu objektov pecí to len potvrdzuje.

Pri výzdobe keramických tvarov pôsobí ako nový prvok jemné žliabkové rebrovanie, ktoré sa objavuje aj vo vzájomnej kombinácii s rytou výzdobou, no rovnako aj ako samostatný výzdobný prvok po celom obvode tela nádob. Prezentované je aj v nálezovom materiáli z archeologických výskumov: Staromestská ulica, parcely č. 3269-3272, budova Najvyššieho súdu SR (Baxa – Musilová 1987, tab. 3: 1, 4, 6, 7, 8), Devín-Hutnícka ulica (Baxa – Ferus 1991, obr. 18), Bratislava-Dúbravka (Bazovský – Elschek 1998, 92, tab. IV: 5).

Charakteristickým typom nádob, ktoré sa vyrábali iba z hlíny s vysokým obsahom grafitu boli zásobnice. Aj keď je v Bratislave, v porovnaní s inými lokalitami na Slovensku výrazná kumulácia nálezov tejto keramiky (Hoššo 1997, 288), nebola ako celok doteraz spracovaná. Pre svoju relatívnu krehkosť boli zásobnice spájané reťazcom železných skôb na tele, ale i v podhrdlí, ktoré sa však mohli využiť aj ako spôsob opravy prasknutých nádob (Vallašek – Plachá 1965, obr. 8: 7). Chronologickým kritériom hrubostenných zásobníc, uplatňujúcim sa o. i. aj v bratislavských nálezoch je profilácia okraja (Goš – Karel 1979, 163–175). Najskôr je to typické prehnutie okraja s hranením, pričom ďalší vývoj smeruje ku kyjovite zosilnenému okraju. Ide o proces dobre postihnuteľný na analógiách z Rudnayovho námestia (Musilová 1988, tab.IV, 3, tab. VI, 4), alebo z Hlavného námestia č. 7 (Lesák – Musilová – Hoššo 1994, 54, 56), poukazujúci na reálnosť hodnotenia súboru nálezov na Uršulínskej ulici v bývalej františkánskej záhrade už aj preto, že typ klasického kyjovite zosilneného okraja, poprípade zdobeného, nie je v hodnotenom nálezovom materiáli postihnuteľný. Za vývojový variant niekde medzi okrajmi hranenými s kolmým zrezaním a okrajmi kyjovite zosilnenými sa dá považovať fragment, kde sa prelínajú tieto kritériá (tab. II: 8, 11).

I keď nemôžeme povedať, že sme mali k dispozícii bohatú a rôznorodú typologickú skladbu keramiky, absolútne sa tento moment stratil v základnej variabilite morfolologickej skladby zo všetkých piatich objektov. Vzájomným porovnaním ich keramiky sa dokázalo, že ich primárne využitie bolo

súčasné a že rovnako aj zánikový horizont je spoločný, vyplývajúci z ich celkovo krátkej životnosti.

V súvislosti s prítomnosťou chlebových pecí na tejto lokalite vyvstáva otázka ich možnej príslušnosti ku konkrétnemu sídelnému celku. Vieme, že na územie stredovekého mesta pred jeho konštituovaním, zasahovali svojim územím aj prímestské osady. Archeologický výskum Kaplnky sv. Jakuba na Námestí SNP v Bratislave (Hoššo – Lesák 1996) jednoznačne dokázal, že jednou z týchto osád bola osada Sv. Vavrince. Práve autori výskumu upozorňujú na poznatok M. Stieberovej (1987, 217), ktorá smer pre prúd nemeckých a románskych hostí do priestoru Bratislavy lokalizuje do východnej časti historického jadra, t.j. do osady Sv. Vavrince. Ak vychádzame z predpokladu, že sakrálne stavby osady Sv. Vavrince nestáli na jej okraji, tak osada sa svojou severozápadnou časťou rozprestierala aj na ploche, ktorá v súčasnosti korešponduje s našou polohou a ktorú neskôr začlenili do prstenca mestských hradieb.

LITERATÚRA

ARCHEOLOGICKÁ TOPOGRAFIA BRATISLAVY. Bratislava 1991.

BAXA, P. 1977: Archeologický výskum historického jadra Bratislavy v roku 1976. AVANS v r. 1976, s. 50–51.

BAXA, P. 1980: Výskumy a nález v historickom jadre Bratislavy. AVANS v r. 1978, s.39–40.

BAXA, P. – MUSILOVÁ, M. 1987: Výskumná správa zo záchranného archeologického výskumu na stavbe Najvyššieho súdu SR na Staromestskej ulici v Bratislave. Archív MÚOP Bratislava.

BAXA, P. – FERUS, V. 1991: Bratislava mešťana Wocha. Katalóg expozície. Mestské múzeum v Bratislave.

BAZOVSKÝ, I. – ELSCHEK, K. 1998: Osídlenie v Bratislave-Dúbravke v 9. – 13. storočí. II. Stredoveký dvorec. Zborník SNM 92, Archeológia 8, s. 85–96.

FELGENHAUER-SCHMIEDT, S. 1977: Das Fundmaterial des Hausberges zu Gaiselberg, NÖ. ArchA. 61/62, s. 209–235.

GOŠ, V. KAREL, J. 1979: Slovanské a stredoveké zásobnice ze severní Moravy. AR, 31, s. 163–175.

HABOVŠTIK, A. 1985: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava.

HOŠŠO, J. 1997: Príspevok k štúdiu materiálnej kultúry na území Bratislavy v období stredoveku a na začiatku novoveku. Archaeologia historica 22, s. 287–300.

HOŠŠO, J. – LESÁK, B. 1996: Archeologický výskum predrománskej rotundy a karnera zaniknutej osady Sv. Vavrince v Bratislave. Archaeologia historica 21, s. 241–251.

LESÁK, B. 1997: Sídliskové objekty z konca 9. až 11. storočia na Hlavnom námestí v Bratislave. Zborník SNM 91, Archeológia 7, s. 51–66.

LESÁK, B. – MUSILOVÁ, M. – HOŠŠO, J. 1994: Nálezová správa z archeologického výskumu na Hlavnom námestí č.7 (Kutscherfeldov palác). Archív MÚOP Bratislava.

LESÁK, B. – MUSILOVÁ, M.: Hrobové celky z druhej polovice 9. až prvej polovice 10. storočia na území ŠMPR Bratislava. Zadané do tlače v roku 1998.

MUSILOVÁ, M. 1988: Nález objektu z 11. stor. na Rudnayovom nám. č. 4 v Bratislave. Pamiatky a príroda Bratislavy, 10, s. 266–271.

POLLA, B. 1979: Bratislava. Západné suburbium. Košice.

RUTTKAY, M. 1990: Pece na ranostredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska. Archaeologia historica, 15, s. 337–348.

STIEBEROVÁ, M. 1987: Predpoklady vzniku bratislavských predmestí. In: Najstaršie dejiny Bratislavy. Bratislava, s. 211–219.

VALLAŠEK, A. – PLACHÁ, V. 1965: Zisťovací archeologický prieskum na Leningradskej ulici v Bratislave. In: Bratislava I., s. 91–110.

ZEMKOVÁ, M. – MUSILOVÁ, M. 1989: Funkcie mestských priestorov v 13. storočí v Bratislave. Archaeologia historica, 14, s. 149–161.

MITTELALTERLICHE ÖFEN IN DER URŠULÍNSKA GASSE IN BRATISLAVA

BRANISLAV LESÁK

Die untersuchte Fundstelle liegt im nordöstlichen Teil des staatlichen StadtDenkmalreservats von Bratislava, das vom Westen mit dem Franziskanerplatz, vom Norden mit der Franziskanergasse, vom Osten mit der Ursulinengasse und vom Süden mit dem Priamatialplatz umgrenzt wird.

Die archäologische Forschung konzentrierte sich auf die Verfolgung des Ablaufs von vorurbaner Entwicklung in diesem Teil Bratislavas während des 12. bis erster Hälfte des 13. Jh. In den Jahren 1995 und 1996 realisierte das Städtische Institut für Denkmalpflege in Bratislava eine Erforschung in der Gegend von ehemaligem Franziskanergarten in der Ursulinengasse (Abb. 1, 2, 3). Die Ofenobjekte, in der Konstruktionsweise ähnlich und mit Hilfe von archäologischen Methoden im Rahmen des Bratislavaer historischen Zentrums erforscht stammen aus mehreren Ausgrabungen: Židovská Gasse (Polla 1979, 110), Ventúrska Gasse Nr.9 (Baxa 1977, 50; 1980, 40), Prepoštská Gasse Nr.6 (Archeologická topografia 1991, 125), Staromestská Straße (Baxa – Musilová 1987, 17), Hlavné námestie – Hauptplatz (Musilová 1989, 154–155).

An der Stelle des Franziskanergartens gelang es uns vier komplette Öfen mit gut erhaltenen Produktionsräumen und Vorherdgruben, sowie ein Ofenfragment zu erfassen (Objekt 15/95), alle außerhalb von Wohnobjekten situiert. Es handelte sich um einräumige Öfen, ins sterile Terrain der mittleren Bratislavaer Donauterrasse IIa versenkt (Objekt 2/95, 3/95, 4/95, 15/95) resp. in den Hang derselben Terrasse mit ihrer Südseite zur Donau herablaufend (Objekt 11/95), mit einem Schüsselförmigen Boden beschmiert mit feinem Ton, durch die Benutzung des Ofens rot gebrannt. Der eigene Produktionsraum wies die hufeisenartige (Objekt 3/95, 4/95), ovale (Objekt 2/95) und runde Form (Objekt 11/95) auf, wobei die cca 5 bis 7 cm dicken Kuppelwände nur bis zur Oberflächenebene des untersuchten Raumes erhalten blieben. In einem Fall wurde der Produktionsraum des Ofens (Objekt 2/95) durch einen Steinkranz von der Südseite verfestigt.

Die Ofenkonstruktion ähnelt im Grunde den Hausöfen und man kann sie in fast jedem mittelalterlichen Dorf aus dem 10. – 13. Jh. finden. Sie dienten als Brotöfen, obwohl es zu diesem Problem keine einheitliche Meinung gibt. Während A. Habovštiak annimmt, daß sie zum Brot Backen verwendet wurden (1985, 102), M. Ruttkay schließt ihre Polyfunktion nicht aus, wobei er von der Arbeit von I. Méri ausgeht wo über das Brot Backen, Früchte Trocknen resp. über Fleisch Räuchern erwägt wird (Ruttkay 1990, 345).

Das einzige Mittel für ihre Datierung stellt zweifellos das erworbene Fundmaterial dar, das den Untergangshorizont der Objekte bestimmt. Vertreten ist nur die Alltagskeramik u.z. durch größere oder kleinere Fragmente von topfförmigen Gefäßen und dickwandigen Speichergefäßen. Die Keramik geht aus der typologischen Sicht von älteren großmährischen resp. postgroßmährischen Formen aus, mit der charakteristischen Tonstruktur, einfacher Profilierung von schräg ausladendem Rand, Ritzverzierung und braun-roter oder ziegelroter Schattierung der Oberfläche.

Der zweite Teil der Funde verlor seine heimische Traditionen und war unter dem Einfluß von fremden Gästen hergestellt – Benutzung von Graphit als Beimengung, die Verzierung. Die Analyse des Formeninhaltes von Topfrändern und somit auch ihre Datierung konnten wir auf die nahen Analogien unter den Bratislavaer Funden stützen: Staromestská Straße (Parzellen Nr.3269-3272), das Gebäude vom Hauptgericht der SR (Baxa – Musilová 1987, 8, Tab. 2: 1, 2, 6, 9; Tab. 4: 1, 4, 5, 7), Rudnayovo námestie – Rudnay-Platz Nr.4 (Musilová 1988, 270, Tab. V, Nr.1–8), Hlavné námestieplocha – Hauptplatzfläche (Musilová 1989, 157, Abb. 10), Hlavné námestie – Hauptplatz Nr.7 (Lesák – Musilová – Hoščo 1994, Tab. I: 2, 7; II: 1, 2, 6; III: 4; IV: 2, 6; V: 1, 3, 8; VII: 2, 5; VIII: 9, 11, 12; XI: 3; XIV: 4, 7) und aufgrund dessen kann man sagen, daß sie eine chronologische Linie bezüglich des Horizontes der zweiten Hälfte des 12. Jh. bis ans Anfang des 13. Jh. darstellen.

Als gewisse Neuerscheinung in der Verzierung von Keramikformen wirkt das feine kannelierte Rippenmuster, das sowohl in Kombination mit Ritzverzierung als auch in Form von einem selbständigen Zierelement auf der gesamten Gefäßoberfläche auftaucht. Es ist auch im Fundmaterial aus den archäologischen Ausgrabungen in Bratislava präsentiert.

Als charakteristischer Gefäßtyp, der nur aus dem Ton mit hohem Graphitanteil erzeugt wurde, sind die Speichergefäße bekannt. Bratislava ist im Vergleich zu anderen slowakischen Fundstellen durch eine dichte Kumulation von Funden dieser Keramikart auffällig (Hoššo 1997, 288), diese wurde jedoch im Ganzen bisher nicht verarbeitet. Wegen ihrer Zerbrechlichkeit wurden die Speichergefäße mit einer Kette von Eisenklammern ganz gemacht, auf dem Gefäßkörper wie auch unter dem Hals und auf diese Weise wurden auch die zerplatzten Exemplare repariert (Vallašek – Plachá 1965, Abb. 8: 7). Als ein chronologisches Kriterium bei den dickwandigen Speichergefäßen dient auch die Randprofilierung (Goš – Karel 1979, 163–175). Beim Vergleich der Keramik aus allen fünf Objekten hat sich herausgestellt, daß ihre Primärverwendung zeitgleich war und ebenso der Untergangshorizont.

Im Zusammenhang mit dem Vorkommen von Brotöfen an besprochener Fundstelle drängt sich die Frage nach ihrer möglichen Angehörigkeit zu einem konkreten Siedlungskomplex auf. Auf dem Territorium der mittelalterlichen Stadt vor deren Konstituierung sind auch die Vorstadtsiedlungen eingegriffen. Archäologische Erforschung der St. Jakobskapelle auf dem SNP-Platz in Bratislava (Hoššo – Lesák 1996) hat eindeutig bewiesen, daß eine von diesen Siedlungen das St. Lorendorf (osada Sv. Vavrínca) war. M. Stieberová (1987, 217) lokalisiert die Strömungsrichtung von deutschen und romanischen Gästen aufs Territorium des Osteiles vom historischen Zentrum Bratislavas, d.h. ins St. Lorendorf. Falls wir von der Voraussetzung ausgehen, daß die Sakralbauten vom St. Lorendorf nicht am dessen Rand standen, so hat sich dieses Dorf mit seinem nordwestlichen Teil auch auf der Fläche erstreckt, die mit unserer Lage korrespondiert und später in die Stadtmauer eingenommen wurde.